

Jag körde in i tunneln, som jag gjort många gånger. Den här morgonen var den alldeles mörk. All belysning var utslagen. Jag körde rakt in i ett kompakt mörker. Tanken överväldigade mig: tänk om den här tunneln inte går dit jag tror att den går? Jag kör mot något okänt och hoppas att jag ska komma rätt.

Dystopiska tankar fyllde mitt inre. Är det så här det känns vid krig, ockupation eller terrorattentat? Jag skulle inte kunna se om det plötsligt öppnade sig ett slukhål mitt i vägen. Så påtagligt utlämnad i tilliten till att jag kommer ut på andra sidan.

Livet levs nära avgrunden. Ibland påminns vi om det. När det är krig i ett grannland, när vår livsstil hotar klimatet, när det är ekonomisk kris eller när främlingsfientliga krafter är på frammarsch, då gungar det under fötterna. När vi drabbats av sorg och förlust i det egna livet och den tunna hinnan mellan liv och död gör sig påmind, då blir det tydligt hur skört livet är. Kollektivt eller enskilt, livet levs nära avgrunden, det som i en blinkning kan förändra allt. Det handlar om ovissheten, det okända som kan ta livet ifrån oss. Avgrunden kan också vara en omtumlande förändring i livet, en "nära-livet-upplevelse". Vi lever nära livet och nära döden.

Avgrundsteologi

"Vi behöver inte bara grundkunskap, vi behöver också avgrundskunskap", ord uttalade av Antje Jackelén i ett Vinterprat efter pandemin. Tanken om avgrundskunskap och att kyrkans tro och tradition rymmer *avgrundsteologi*, verktyg att hantera livet nära avgrunden, tillsammans med erfarenheter av arbete med Expressiva arts (EXA), blev utgångspunkt i min Doctor of Ministry-uppsats om predikan genom Lutheran School of Theology i Chicago.ⁱ

När jag precis kommit hem från studieveckorna i Chicago förra sommaren, skedde en olycka på Gröna Lund i Stockholm. Människor föll mot avgrunden från den urspårade berg-och-dalbanan. Djurgårdskyrkan, en av kyrkorna i Oscars församling, ligger intill nöjesparken och öppnades nu för samtal och ljusständning. Kyrkan är ju som oftast en självklar plats att samlas när något allvarligt har hänt. En besökare uttryckte sin oro: "Vi som alltid satt vår tilltro till säkerheten på karusellerna, vad ska vi nu tro på?"

Att predika nära avgrunden handlar både om att i predikan tillhandahålla verktyg att hantera livet i ovissheten och utsattheten, dvs andlig beredskap och existentiell hållbarhet, samt att det tillstånd en människa befinner sig i när känslan av livets skörhet är nära skapar en öppenhet med möjlighet till ett starkt möte där orden kan beröra, rusta, ge hopp, och bemyndiga till handlingskraft.

Predikans syfte

Predikans syfte innefattar att gestalta evangelium, det hopp och den handlingskraft, som finns i den kristna traditionen. Frågor för predikanten blir: Vad behöver sägas och hur formuleras det i den kontext där predikan sker? Hur kan jag som predikant kvalitetssäkra att predikan blir relevant, att den berör, att den tar spjörn i de existentiella frågor som finns i rummet, att den talar till människorna som firar gudstjänsten med mig? Här möts kontexten, budskapet och gestaltningen.

I litteratur om predikan finns olika roller beskrivna som predikanten kan inta: den som profet eller poet, den pastorala eller vishetsläraren. Förenklat, profeten uppmanar till rannsakan och ändring, den pastorala predikanten predikar tröst och trygghet, poeten gestaltar mysteriet och vishetsläraren undervisar. De flesta präster finner drag av alla dessa i sin predikostil. I närheten av avgrunden blir det relevant att fundera kring framtoningen i predikan. Exempelvis att predika om klimatkrisen är en utmaning som bär risken att predikan uppfattas som pekpinnar och blir övermäktig. Orden paralyserar istället för att bemyndiga till handling.

Den homiletiska strategi som jag föreslår handlar om tre komponenter som samarbetar: **inbjudan, identifikation och transformation**. De är inte tre steg, utan kvalitéer som är invävda i predikan.

Inbjudan

Den första komponenten är inbjudan. Församlingen inbjuds på ett varsamt sätt att stå vid kanten av avgrunden. Det kan vara på ett individuellt eller kollektivt plan. För att våga följa med i de ord och bilder som gestaltas av livets skörhet, måste ett förtroende ha etablerats mellan predikant och församling - tryggheten att lyssna med ett öppet sinne.

I de bästa fall finns en möjlighet att göra ett förarbete kring text och situation tillsammans med församlingsmedlemmar, en påbörjad relation med exempelvis gudstjänstgrupp, kör, kyrkvårdar eller ungdomar, där frågeställningar tas upp som: Vilken avgrund finns i texten? I kontexten? I situationen? Vad är frågan som behöver adresseras?

Ytterligare sätt att skapa tillit i församlingen är att predika manusfritt, i samtalston och att använda bilder som bjuder in. Predikanten ställer sig på så sätt tillsammans med församlingen, sårbar, nära, i ett jag-du möte. Här skapas ett rituellt rum av trygghet som inbjuder församlingen att vara mottaglig för budskapet.

Identifikation

Identifikation är den andra komponenten i predikostrategin. Det handlar om att skapa nyfikenhet, en förväntan hos gudstjänstfiraren att detta kommer att vara relevant och ha något med mitt liv att göra.

Predikantens jobb kan liknas vid en museikurators, sökandet att ge artefakterna en berättelse, att föra dem i ljuset och göra dem relaterbara här och nu. Uttryckt med filosofen Jonna Bornemarks förståelse av begreppen *ratio* (de färdiga föreställningarna) och *intellectus* (det omätbara, icke-vetandets område), handlar det om:

Intellectus förmåga är att plocka upp *ratio*s begrepp, föra dem till icke-vetandets gräns och där undersöka deras relation till deras vadheter [...] Detta är konstens kritiska potential, [...] i de konstnärliga uttrycken får vi följa med i mänskligt erfارande och kan även uppleva hur det sträcker sig bortom oss.ⁱⁱ

I projektet SKAPA, ett utvecklingsarbete med EXA som arbetsmetod, som riktade sig främst till ungdomar i Eskilstuna församling där jag jobbade under många år, fungerade arbetet

mycket på det sättet.ⁱⁱⁱ Kreativa uttrycksformer fick lyfta existentiella frågor. Ett exempel är hur konsten och kreativiteten kan hjälpa ordet Gud att frigöras från bilden av gubben på molnet. Skapelseteologen Matthew Fox menar att:

Kreativitet handlar inte om att måla en bild eller producera ett objekt; det handlar om att brottas med demonerna och änglarna i djupet av vårt medvetande och att våga namnge dem, att sätta dem där de kan andas och ha utrymme och där vi kan se på dem. Denna process av att lyssna till våra bilder och föda dem gör så att vi kan omfamnar våra "fiender", dvs våra skuggsidor likaväl som våra största visioner och drömmar. [...] Allt skapande är att träda i kontakt med skaparen.^{iv}

Bibelateljé kallade vi det bibelstudium i SKAPA där bibeltext fick möta deltagarnas egna bilder och nya texter skapades. I arbetet med Doctor of Ministry-uppsatsen användes ett liknande arbetssätt tillsammans med projektgruppen i predikans förarbete. Gruppen fick måla spontant och icke-figurativt innan vi läste bibeltexten för att fånga affekter i mötet med texten.^v Konstens intermodala kraft fick verka både i förarbete och framförande av predikan i projektet.

Transformation

Den tredje komponenten, transformation, är riktningen i predikan. I ordet transformation ligger önskan att predikan ska landa hos lyssnaren och ge hopp samt bemyndiga till handlingskraft, skapa en vilja ta ansvar för en bättre värld.

I tider när osäkerhet och oro är särskilt påtagliga, vid traumatiska händelser, splittrade samhällen, oroväckande utveckling eller orättvisor, vänder sig många predikanter till de strategier som finns nedlagda i den kristna traditionen. I arbetet med Predikan nära avgrunden, har jag skissat på dessa hållbara verktyg för tröst och förändring, en *avgrundsteologi*.

Sorg och klagan

Änkan sitter i rullstolen. Hennes tre barn har rullat fram henne till kistan och här tar hon avsked av sin livskamrat, deras far, den man som hon delat sitt liv med i närmare 70 år. Det är så tomt, säger hon. De vuxna barnen lutar sig fram för att höra hennes tysta mummel. Det är så tomt. Med ålderns rätt är hon ofta glömsk, men nu är en stund av klarhet och hon säger tydligt. Det är så tomt. Med tårar rinnande ner för kinderna lägger hon sin ros på kistan.

Det finns en sorg som alltid är del av livet, livssorgen. Dagar som går och inte kommer tillbaka. Den är lätt att identifiera och känna igen i det egna livet. Här är tårarnas plats. "Klagan" finns inte bara att finna i Klagovisorna i Bibeln - gråterskorna dyker upp här och var i dess berättelser när döden verkar vara ett faktum. Det blir tydligt att varje möjlighet till framtid och hopp börjar med att få begråta det som är. Sorgens uttryck är en viktig del i att finna ny handlingskraft.

När vi samlas kring klimatkrisen exempelvis, behöver sorgen finnas med för att fördjupa och ta in, innan vi kan finna förändringen. Klagan är det medel genom vilket vi avslöjar och

namnger det som skaver eller inte borde vara, för att bana väg för alternativ framtid. Det går att vara både profetisk och pastoral på samma gång.

Eskatologi - tröskelrummet

Unikt i kristen tradition är eskatologin, mellanrummets språk, mellan "redan nu" och "ännu inte".^{vi} Det eskatologiska språket bär ett hopp med redskap att härbärgera upplevd ovisshet. I uppsatsens litteraturstudie ingår förutom teologisk litteratur om predikan också röster från filosofin och pedagogikens områden som alla på olika sätt adresserar livets ovisshet.

Hos många av dessa beskrivs ett liknande mellanområde eller en korsväg som den eskatologiska förståelsen - ett tröskelrum där spänningen mellan exempelvis dödens hot och uppståndelsens löfte framhårdar parallellt, ett övergångsrum i linje med det övergångsområde som beskrivs av barnläkaren och psykoanalytikern D W Winnicott, där konsten, kreativiteten och religiositeten bor – där bröd och vin kan bli Jesus kropp och blod.^{vii}

Etisk föreställningsförmåga

I have a dream, säger Martin Luther King Jr i sitt berömda tal. Han målar bilden av en värld där barn med olika hudfärg går hand i hand. Användandet av fantasi och föreställningsförmåga är ett starkt drag i biblisk tradition. "Konsten och poesin har en förmåga att lyfta människans ande genom att röra vid de känslomässiga strängarna av förundran, hopp och mysterium", skriver prästen och författaren Frank Thomas.^{viii} Det är genom bilder, myter, berättelser som vi förstår vår relation till Gud, naturen, oss själva och andra. De kreativa uttrycken, konst, poesi, musik, har en unik förmåga att förmedla hopp. Med hjälp av föreställningsförmågan kan predikanten förmedla Guds vishet och etiska kärna, och skapa hopp i en kaotisk situation. Det blev tydligt i projektet att musiken och bilderna i predikan kunde förmedla en känsla av handlingskraft även i situation av total vanmakt.

Delmakt och bön

Vid tanken på den vanmakt och bristande kontroll det innebär att stå inför det ovissa och svåra, formulerades orden i projektets referensgrupp: *Vem hjälper mig att se glaset som halvfullt, vad jag faktiskt kan förfoga över?* Likt en bön om att kunna släppa taget om den kontroll man egentligen inte hade. Delmakten, exempelvis just i bönen, kan ge hopp och bli ett redskap att hantera avgrunden.

Gemenskap

En upptäckt som kan uppfattas förvånande i den individualiserade kontext som är vår samtid var att när känslan av livets avgrund blev påtaglig, då blev gemenskap viktigt, det kollektiva - och att stå i dialog med andra. Bilder av rättvisa och solidaritet bidrog till transformation, hopp och en känsla av handlingskraft – viljan att vara delaktig i Guds fred och frid i världen.

Avgrundsteologi

Att predika nära avgrunden handlar om att gestalta hopp genom att bjuda in församlingen att stå nära avgrunden, och att som predikant själv stå där tillsammans med dem, öppen att transformeras. Prästen står som ett *Jag* i full utsatthet, sträcker sig mot ett evigt *Du* och inbjuder församlingen att göra det samma. Mötet individer emellan och med det heliga, möjliggörs med hjälp av kreativa uttrycksformer – ett intermodalt rum.

Till sin hjälp har predikanten avgrundsteologin som ger verktyg för existentiell andlig hållbarhet. I denna verktygslåda finns sorgen och klagan, eskatologin, etisk förstållningsförmåga, delmakt och gemenskap. Dessa verktyg för transformation är användbara i predikan, men även på andra områden, exempelvis i själavården, samtal med grupper och individer, samt i ledarskapsutbildning.

ⁱ Helena Carlberg (2024) *Preaching Near the Abyss: A Homiletical Strategy for Engaging Existential Questions*. Doctor of Ministry Thesis, Lutheran School of Theology at Chicago

ⁱⁱ Jonna Bornemark (2018). *Det omätbaras renässans: En uppgörelse med pedanternas herravälde*. Stockholm: Volante, s 250f.

ⁱⁱⁱ SKAPA (2009-2012) – ett projekt i Eskilstuna församling sponsrat av Kyrkans Riktade Utvecklingsstöd (KRUS).

^{iv} Björn Wiedel (1999). *Personlig livstolkning och religiös tradition: Om det personligas plats i religionspedagogiken*. Stockholm: Verbum

^v Erin Manning & Brian Massumi, *Thought in the Act: Passages in the Ecology of Experience* (Minnesota, MN: University of Minnesota Press, 2014), vii. Manning and Massumi utforskar affektteori: "Every practice is a mode of thought, already in the act [...] To paint: a thinking through color."

^{vi} Bengt Kristensson Ugglå, *Slaget om verkligheten: Filosofi - omvärldsanalys – tolkning* (Stockholm/Höör: Brutus Östlings Bokförlag Symposium, 2012), s 504.

^{vii} Birgitta Knutsdotter Olofsson (2003). *I lekens värld*. Stockholm: Liber, s 11-13.

^{viii} Frank Thomas (2018). *How to Preach a Dangerous Sermon*. Nashville: Abingdon Press.